

böyle bir çalışma mevcut değildir. Meşveret ile (fotokopi) Fransızca nüshasının eksik birer koleksiyonu İslâm Araştırmaları Merkezi (ISAM) Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı yönetiminin gazetesinin yayınları hakkındaki mütalaaları için bk. BA, Y.MTV, 7 S 1314/no 224/1422; BA, Y.A. HUS, 16 S 1313/ no 384; Z. Fahri Fındıkoğlu, *Auguste Comte ve Ahmet Rıza*, İstanbul 1962, s. 6, 12; E. E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli* (trc. Nuran Üken), İstanbul 1972, s. 39-40, 42, 45, 51, 52, 53; Şerif Mardin, *Jön Türkler'in Siyâsî Fikirleri: 1895-1908*, İstanbul 1983, s. 129-162; M. Şükür Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: 1889-1902*, İstanbul 1985, s. 109, 203-204, 209, 272-273, 279, 317, 343, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "Jön Türk Basını", *TCTA*, III, 846-847; a.mlf., "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *DİA*, XXIII, 477-478; *Meclis-i Mebusan ve Ayân Reisi Ahmed Rıza Bey'in Anıları* (haz. Bülent Demirbaş), İstanbul 1988, s. 12-20; Muammer Göçmen, *İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri: 1889-1902*, İstanbul 1995, s. 121, 167, 168; Hidayet Uğur, "Jön Türklerin Çıkarıldığı Gazeteler: Meşveret", *Türk Düşüncesi*, IV/19, İstanbul 1955, s. 7-19; Ziyad Ebüzziya, "Ahmed Rıza", *DİA*, II, 125.

AZMİ ÖZCAN

MEŞVERET MECLİSİ

(bk. MECLİS-İ MEŞVERET).

MEŞYEHA

(bk. FEHRESE).

METÂ

(المَتَاع)

Dünyada insanların
istifade etmesine elverişli nimet
ve imkânlar için kullanılan
bir Kur'an tabiri.

Sözlükte "gelişme, en iyi duruma gelme, uzama, büyüme" gibi anlamlara gelen *mütû* masdarından isim olan *metâ* kelimesi (çoğulu *emtia*), "insanın elde edip yararlanmak istediği her türlü maddî değer ve ihtiyaç maddesi demektir. Daha dar anlamda özellikle hububat nevi saklanabilir gıda maddeleri ve giyim kuşam gibi orta ömürlü, kap kakak, alet edevat ve mefruşat türü uzun ömürlü kullanım değerine sahip dayanıklı şeyler için kullanılır. Metâ ve aynı kökten *müt'a* kelimeleri, erkeğin eşinin geçimini sağlamak üzere ona vermekle yükümlü olduğu

maddî değeri ve özellikle hanımını boşaması halinde ona ödeyeceği nafakayı ifade etmekte, ayrıca "mehir" mânasına da gelmektedir. Kadınla erkeğin belirli maddî menfaat karşılığında gerçekleştirdiği sınırlı süreli evliliğe "müt'a nikâhı", aynı yılın hac ayları içinde umreyi ve haccı ayrı ayrı niyet ve ihramla yapmak suretiyle eda edilen hacca da "temettu' haccı" denilmektedir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mt'a" md.; İbnü'l-Esîr, IV, 292-293; *Lisânü'l-'Arab*, "mt'a" md.; Tehânevî, II, 1334).

Metâ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de biri çoğul şeklinde olmak üzere otuz beş âyette geçmekte, ayrıca otuz beş âyette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer almaktadır. Hadislerde de benzer kullanımlara sıkça rastlanır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "mt'a" md.). Bazı âyetlerde ve ilgili hadislerin çoğunda metâ, herhangi bir değer yüklenmeksizin dünya hayatının normal ihtiyaç maddeleri için kullanılmıştır. Meselâ Hz. Âdem ve eşi şeytan tarafından aldatıldıktan sonra buldukları yerden çıkarılıp arza indirilmiş ve orada kendileri için "yerleşecek bir yer ve ihtiyaç maddeleri" (metâ) bulunduğu bildirilmiştir (el-Bakara 2/36). Yine, boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun şeyler verilmesini emreden âyette de (el-Bakara 2/241) kelime bu anlamda geçmektedir (ayrıca bk. el-A'râf 7/24; en-Nûr 24/29; el-Ahzâb 33/53). Bir âyette, Allah'tan af dileyip tövbe edenlere ödül olarak verilecek maddî nimetlerin "güzel bir metâ" nitelmesiyle anıldığı görülür (Hûd 11/3). Hz. Peygamber de en hayırlı dünya metânının faziletli bir zevce olduğunu belirtmiştir (Müslim, "Rađâ", 59; İbn Mâce, "Nikâh", 5).

İslâm'ın başlangıcından itibaren Hz. Peygamber'e ve dine karşı cephe alanların başında müreffeh bir hayat süren, kendilerini soylu ve üstün kabul eden zengin aristokrat kesimler yer alıyor, bunlar büyük ölçüde yoksul ve mazlum kişilerden oluşan müslümanları küçümsüyorlardı. Bu sebeple metâ kelimesinin yer aldığı âyetlerin çoğunda kelimenin putperest dünya görüşünün en önemli ahlâkî problemlerinden olan maddeperestlik bağlamında kullanıldığı görülmekte, insanın söz konusu değerlerin cazibesine kapılıp hayatını sadece bunları elde etme uğruna tüketmek yerine kendisine âhîret mutluluğunu ve nimetlerini kazandıracak işlere yönelmesi gerektiği bildirilmektedir. Buna göre, "Dünya hayatı aldatıcı bir metâdır" (Âl-i İmrân 3/185; el-Hadîd 57/20); "Dünyanın metâ'i azdır, Al-

lah'a karşı saygısı olanlar için âhîret daha hayırlıdır" (en-Nisâ 4/77; ayrıca bk. et-Tevbe 9/38; er-Ra'd 13/26). Âl-i İmrân sûresinin 14. âyetinde nefsanî arzulara ve özellikle kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, özel yetiştirilmiş soylu atlara, sağlamal hayvanlara ve ekinlere düşkünlüğün çekici kılındığı belirtildikten sonra bütün bunların dünya hayatının metâi olduğu, halbuki insanın Allah katındaki güzel yeri ve üstün mertebeyi hedeflemesi gerektiği bildirilmekte, böylece hem metâ kavramının içeriğine ışık tutulmakta hem de maddî değerler karşısında takınılacak tavrın ölçüsüne işaret edilmektedir. Kur'an bir yandan, kendilerini dünyanın geçici menfaatlerinin cazibesine kapılarak bunların ötesinde değer tanımayanların kapıldıkları derin yanılgıya dikkat çekmek, diğer yandan da toplumda dinî ve insanî sorumluluk bilincini geliştirmek, ayrıca maddî sıkıntı içinde yaşayan ve bundan dolayı aşağılanan müslümanları teselli edip asıl saygınlığın âhîret kurtuluşuna ulaşmak amacıyla çaba harcamak olduğunu, her kişinin ölümü tadacağını ve Allah katında herkesin yaptığının karşılığını eksiksiz bulacağını, kendilerini ateşten koruyacak işler yapanların büyük kurtuluş ereceklerini hatırlatmakta ve dünya hayatının aldatıcı bir metâdan ibaret bulunduğunu bildirmektedir (Âl-i İmrân 3/185). Pek çok kaynaktan yer alan bir hadiste (meselâ bk. *Müsned*, II, 303, 334, 372; Müslim, "Bir", 60), dünyada iken bazı hayırlı ameller işlemekle birlikte başkalarının haklarını gasbettiği için âhîrette tam bir ziyana uğrayacak olanlar "ellerinde parası ve metâi kalmamış müflisler" diye nitelenmiştir.

Metâ kavramı maddî ve geçici nimet ve imkânları içerdiğinden İslâmî kaynaklarda konunun ahlâkla münasebeti, bu nimet ve imkânlar karşısında takınılması gereken tutumun ölçüsüyle ilgili görüşler genellikle dünya kelimesi çerçevesinde ortaya konmuş, başta Gazzâlî olmak üzere bilhassa mutasavvıflar tarafından bu hususta zengin bir literatür oluşturulmuştur (geniş bilgi için bk. DÜNYA).

Fıkıh literatüründe metâ özellikle giyim kuşam, mefruşat ve süs eşyaları gibi insanların ihtiyaçlarını doğrudan gideren dayanıklı malları ifade eder. Dolayısıyla kullanılarak tüketilen dayanıksız şeyler kelimenin kapsamına girmez. Fertlerin ağırlıklı olarak kendileri için üretim yaptığı tabii geçimlik ekonomilerden piyasa

ekonomilerine geçişle birlikte metâ kavramı mübâdele değeri olan ticaret mallarını belirtecek şekilde bir anlam genişlemesine uğramıştır. “Urûz”, “ayn” ve “sil’a” kelimeleriyle aynı anlamda kullanılan metâ özellikle nakit mefhumunu dışlamaktadır; ancak mübâdelelerde para yerine kullanılması durumunda “metâ nakit” (günümüzde “mal para”) şeklinde adlandırılmaktadır. İslâm hukuku kaynaklarında hac, zekât, nikâh, alım satım, iflâs, şirket, müdârebe, yeminler gibi bölümlerde genellikle “insanların ihtiyaçlarını doğrudan gideren dayanıklı eşya” anlamında yer alan metâ kavramının içeriği, talâk bahislerinde boşanan kadına müt’a olarak verilecek şeylerin mahiyeti tartışılırken bazı fakihlerce hizmetçi ve bineği de kapsayacak şekilde genişletilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “mt’a” md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, IV, 292-293; *Lisânü'l-'Arab*, “mt'a” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1334; Wensinck, *el-Mu'cem*, “mt'a” md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, “mt'a” md.; *Müsned*, II, 303, 334, 372; *Müslim*, “Birr”, 60, “Rađâ”, 59; İbn Mâce, “Nikâh”, 5; Hirî, *Vücûhü'l-Kur'âni'l-Ke-rim* (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Dimaşk 1996, s. 305; Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhamed ed-Dâmegânî, *Kâmûsü'l-Kur'ân ev İslâhu'l-vücûh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Abdülaziz Seyyidü'l-Ehl), Beyrut 1983, s. 427-428; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-a'yûn*, s. 558-560; Kâsım el-Konevî, *Entisü'l-fukahâ' fi ta'rifâti'l-elfâzi'l-mütedâvile beyne'l-fukahâ'* (nşr. Ahmed b. Abdürrezzâk el-Kübey-sî), Cidde 1407/1987, s. 141; Muhyiddin Atıyye, *el-Keşşâfû'l-İktisâdî li-âyâti'l-Kur'âni'l-Ke-rim*, Herndon 1412/1991, s. 490-497; M. Revvâs Kal'acî, *el-Mevsû'atü'l-fihhiyyetü'l-müyes-sere*, Beyrut 1421/2000, II, 1726-1727.

MUSTAFA ÇAĞRICI

METÂF

(bk. TAVAF).

METAFİZİK

Var olması bakımından varlığı konu edinen, fizik ötesi sebepler ve bilginin ilkelerini araştıran felsefe disiplini.

Terimin bir felsefe disiplininin adı olu-şunda, bu disiplinin konusu, problemleri ve terminolojisinin bir bütünlük içinde belirlenmesinde Aristo'nun *Metafizika* adlı eseri yönlendirici bir rol oynamıştır. Rodoslu Andronikos, Aristo'nun bu eserine “Fizika'dan sonra gelen” anlamında *Meta ta Physika* adını vermiş, zaman içinde bu

isim fizik ötesi varlık ve bilgi alanını ifade eden bir terime dönüşmüştür. Aristo bu eserinde araştırma alanını ilk felsefe (prote philosophia), teoloji (theologia, theologike) ve bazan da hikmet (sophia) olarak adlandırmaktaydı (*Metaphysics*, 980^a-983^a, 1026^a; krş. Peters, s. 156, 193). Ancak filozofun metafiziği bir teoloji olmanın ötesinde var olması bakımından varlığı konu edinen bir ontoloji olarak ele aldığı bilinmektedir (*Metaphysics*, 1003^a, krş. Peters, s. 141). Terimin İslâm'ın klasik çağından itibaren ifade ettiği anlam da Aristo ve *Metafizika* adlı kitabıyla ilgili olmuştur. Eser, tercüme faaliyetleri esnasında fizik ötesi kastedilerek *Mâ ba'de't-tabî'a* adıyla Arapça'ya çevrilmiş ve terim metafizik disiplininin adı olarak da İslâm dünyasında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak klasik çağın müslüman filozofları Aristo'nun yer verdiği ilk felsefe (felsefe-i ûlâ), teoloji (ilm-i ilâhî, ilâhiyyât), hikmet (el-hikme, el-hikmetü'l-mutlaka) tabirlerini de metafizik karşılığı olarak kullanmışlardır (bk. FELSEFE-İ ÜLÂ; MÂ BA'DE'T-TABÎA).

Tarihî gelişimi bakımından metafiziğe özgü araştırmanın başlangıcı Parmenides'e kadar gitmektedir. Çünkü o, varlık felsefesini tabiat filozofu gibi empirik verilere değil mantığın ilkelerine ve kavramların analizine dayandırmıştır. Öğrencilerinden Zenon, gerçeği fizikçi yaklaşımıyla kavramanın mantıksal problemlerini dile getirerek onun metafiziğine eleştirel katkılarda bulunmuştur. Anaxagoras, Parmenides'in varlığın birliği tezine tamamen zıt bir görüşe ulaştığı ve yönteminde gözleme de yer verdiği halde onun kozmolojisi esas itibarıyla Parmenides'inki gibi a priori nitelik arzeder. Levkippus ve Demokritos gibi filozofların atomculuğu ise fiziksel bir teori olarak değerlendirilir. Ünlü idealar teorisiyle neredeyse özdeş olan Eflâtun metafiziği, fizikçi yaklaşımdan vazgeçip tümellere yönelme ve onlardaki eşyaya dair hakikati tahkik etme yöntemine dayanmaktadır. Öğrencisi Aristo metafiziğin merkezine varlık ve birlik kavramlarını yerleştirmiştir. Disiplinin konusunu var olması bakımından varlık (to on he on) şeklinde belirleyen filozof (*Metaphysics*, 1003^a; krş. Peters, s. 141) problemlerini de eserinin “Beta” kitabında sistematik biçimde sıralamıştır (*Metaphysics*, 994^b-998^a). Bu problemler arasında sebepleri kendi açılarından inceleyen diğer ilimlerle metafiziğin ilişkisi özel bir vurguya sahip görünmektedir. Onun tahlil ettiği bütün bir varlık zinciri içinde muharrik gök akılları ve “kendisi

hareket etmeyen ilk hareket ettirici” (Tanrı) teolojik varlık alanını oluşturmaktadır. Ancak Tanrı, fizik evreni açıklama çabasının sonucu olarak *Fizika*'nın sekizinci kitabında da ele alındığı ve ispatlandığı için (*Physics*, 250^b-259^b; krş. Kaya, s. 140-142, 215-216) bu mesele sadece metafiziğin problemi değildir. Yeni Eflâtunculuğun öncüsü ismi olan Plotin, varlığı birlik kavramıyla neredeyse özdeşleştirerek her şey kendi birliğini “bir”den türettiği ve bu yüzden varlıkta bir hiyerarşi oluşturduğu için onun metafiziği mistik ve çileci bir niteliğe sahiptir. Yeni Eflâtuncu metafizik daha sonra Ortaçağ felsefesine oldukça güçlü etkilerde bulunacaktır (*The Encyclopedia of Philosophy*, V, 289-293).

Metafizika'nın Arapça'ya tercüme edilmesi (Kaya, s. 231-233), müslümanları müstakil ve sistematik bir felsefe disiplini olarak metafizik ve onun terminolojisiyle tanıştırmıştır. İlk İslâm filozofu Kindî, Aristo'nun kullandığı terime uygun şekilde *Fi'l-Felsefetü'l-ûlâ* adını verdiği kitabında metafiziğin bu adı alışıyla temel meselesinin ilk gerçek ve ilk sebep yani Tanrı oluşu arasında paralellik görmüştür (*Resâ'il*, I, 98, 101). Nitekim filozof teolojik metafiziğini “sebeplilik-gerçek sebep” ve “birlik-gerçek bir” kavramları üzerine inşa etmiştir. Ebû Bekir er-Râzî'nin Fârâbî, İbn Hazm, İbnü'l-Heysem gibi düşünürlerce eleştirilmiş olan *Kitâbü'l-'İlmi'l-ilâhî* adındaki metafizik kitabı İslâm dünyasındaki en marjinal görüşleri kapsamaktadır (*Resâ'il felsefiyye*, s. 164-190). İhvân-ı Safâ ise metafiziğin araştırma alanını teoloji, akıl ve nefis gibi fizik ötesi varlıkların bilgisi, nebevî ve ahkâmî yönleriyle siyaset metafiziği olarak belirlemektedir (*er-Resâ'il*, I, 267, 272-273).

Fârâbî'ye göre metafiziğin araştırma alanı varlıkları bakımından varlıklar ve onlara ilişkin şeyler, matematik, mantık ve fizik gibi özel ilimlerde kullanılan kanıtların dayandığı ilkeler ve nihayet cisim olmayan, cisimde de bulunmayan varlıklar şeklinde üç kısımdan oluşmaktadır (*İhşâ'u'l-ülüm*, s. 120-123). Filozof, Aristo'nun *Metafizika*'yı yazma amacını dile getirdiği ve metafiziği teolojiden (ilm-i tevhid) ibaret zannedenlere karşı açık bir uyarıda bulunduğu eserinde disiplinin tümel (küllî) niteliğini de vurgulamıştır (*Ğarazu Aristoğâlis*, s. 34-36). Fârâbî'den sonra yaşamış olan ve Kindî ekolünün literatürünü izlediği anlaşılan Hârizmî, terminolojiye dair ünlü kitabında Grekçe karşılığını “tâvlücyâ” (theologia) şeklinde ver-